

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус
таълим вазирлиги
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
Инглиз тили 3-факультети**

МУСТАҚИЛ ИШ

МАВЗУ: МОТИВ ВА МОТИВАЦИЯ

Бажарди: Умирова Дилнора

Тошкент 2016

Mavzu: Motiv a motivatsiya

Reja:

I.Kirish.

Motiv va motivatsiya haqida umumiy tushuncha.

II.Asosiy qism:

1.Turli yosh davrlari va ularning o'quv faoliyatlari.

2.O'quv motivlarining umumiy tasnifi.

3.O'quv motivlarining psixologik xususiyatlari va ularni shaklantirish jarayonlari.

III.Xulosa

IV. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Kirish

Pedagogika va psixologiyada o'quvchining bilim olishga qiziqishini shakllantirish, motivatsiyasini rivojlantirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur masalaning murakkabligi va ko'p jihatlarga bog'liqligi motivatsiya tushunchasining mohiyati, tabiati va tuzilmasiga ko'plab yondashuvlar mavjudligi, shuningdek, uni o'rganish (V.Bespalko, A.Zimnyaya, I.Zaxarova, A. Maslou, L.Stolyarenko, A.Rean, S. Rubinshteyn va boshqa) usullari ko'pligi bilan asoslanadi.

Ayrim olimlar mazkur tushunchani insonning turli faoliyatlar orqali o'zini namoyon etishga intilishi (V. Bespalko) deb ta'riflaganlar. Bu faol va barqaror intilish unga munosib sharoitlar yaratilgandagina sezilarli yutuqlar ko'rinishida ifodalanadi. Aks holda shaxsning o'zini namoyon etishga intilishi qaysidir qiziqarsiz o'quv faoliyati davridayoq so'nib ketishi mumkin.

Motivlar — faoliyatga undovchi qandaydir aniq sabablar bo'lib, ehtiyojlar bilan murakkab holda bog'liq bo'ladi: bir motiv orqasida turli ehtiyojlar bo'lishi yoki aksincha, aniq bir ehtiyoj ortida turli motivlar yuzaga kelishi mumkin. Motivlar ehtiyoj sababli yuzaga keladi, rivojlanadi va shakllanadi. Shu bilan birga, motivlar nisbatan mustaqil ta'sir kuchiga ega bo'ladi. Ehtiyojlar motivlarning kuchi va barqarorligini belgilaydi. Turli insonlar bir xil ehtiyoj mavjud bo'lsada, turli motivga ega bo'lishlari mumkin. Inson xulq-atvori va faoliyati motivlari o'ziga xos va o'zga-ruvchan bo'ladi. Ularning rivoji insonning atrofidagi olam, tarbiyaviy maqsadga intilish ta'sir kuchiga bog'liq. Ehtiyoj va motivlar bog'liqligi inson faoliyatini amalga oshirishdagi xulq-atvori bilan ifodalanadi. Masalan, kasbiy faoliyatga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)dan foydalangan holda tayyorlash masalasining o'rganilishi shuni ko'rsatdiki, an'anaviy mashg'ulotlarga nisbatan bunday zamonaviy yangi texnologiyalar talabalarda o'qishga qiziqish motivlarini yanada kuchliroq shakllantirishga sabab bo'lganini

ko'rsatdi. Motivlar rivojlanib va barqarorlasha borib, ehtiyoj mustahkamlanishiga zamin bo'ladi.

Motiv va motivatsiya haqida umumiy tushuncha.

O'z navbatida, ehtiyojlarning rivojlanishi yanada samarali motivatsiya shakllanishiga olib keladi. «Motivlar shaxsning yo'nalganligi bilan bog'liq bo'lib, inson o'z oldiga qo'ygan hayotiy muhim maqsadlari yig'indisining ifodasi bo'ladi. Motivlar yuzaga kelishida inson o'zi uchun zarur ehtiyojlarni anglab boradi. Motivlar — bu ehtiyojlarning anglanishidir. Bir motiv inson shaxsi uchun muhim sanalgan bir necha ehtiyojlar asosida yuzaga kelishi mumkin.

Shu tariqa, motiv tushunchasining ta'rifida mazkur tushunchaning ehtiyojga nisbatan muvofiqligi ifodalanadi yoki mazkur ehtiyojning his etilishi va qondirilishi yoki uning predmetli ehtiyoji tushuniladi (S. Rubinshteyn). Biroq ko'pincha shaxsni faoliyatga undagan birgina motivni ajratib ko'rsata olmaymiz, yagona motivni aniqlash mumkin bo'lmaydi, sababi motivlar o'zida qator pedagogik jarayonlar majmuini ifoda etadi. Anglash faoliyati tashqi va ichki motivlarni boshqarishi mumkin. Kasbiy ta'lim sohasidagi faoliyat — insonning atrof-olamga faol munosabati shakli sifatida baholanadi. Motivlar yig'indisi u yoki bu ijtimoiy ahamiyatli maqsadlar yutug'i asosidagi ma'lum bir vazifalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan ketma-ket sodir etiladigan harakatlar orqali ifodalanadigan xulqiy holatdir. Boshqacha aytganda, inson xulqi va u amalga oshiradigan harakatlari ichki va tashqi motivlari bilan boshqariladi.

Tashqi motivlar talabalarga ta'lim muassasasi, jamiyat, ota-onalar, o'qituvchilar, o'qish jarayonida foydalaniladigan vositalar, jumladan, AKT va Internet ta'sirida yuzaga kelishi, ichki motivlar esa subyektning xusu-siy ehtiyojlari, uning qiziqishlari, e'tiqod va o'zi tanlagan kasbiy faoliyatida o'zini qayday tasavvur etishi, intilishlari bilan shakllanishi mumkin. Tashqi motivlar qandaydir tashqi talablar, ko'rsatma va boshqa shakldagi ta'sirlar ostida shakllanishi mumkin. Ichki motivlar esa o'quvchining ichki ehtiyojlariga

asoslangan bo‘lib, ularning rivoji ta’lim-tarbiya jarayonida kuchli rag‘batlantiruvchi omil bo‘lishi mumkin.

Motivatsiya (lot. *motivatio*) — subyektning qandaydir maqsadlar, qiziqishlari mavjudligi asosidagi faoliyatga tashqi va ichki xohishining ifodasidir. Motivatsiya barcha pedagogik ta’sir tizimida shakllanadi, biroq avvalo bevosita o‘qish faoliyatida tarbiyalanadi. Ijobiy motivatsiyani shakllantirishda ta’lim mazmuni, ta’limni tashkil etish, shaxsiy o‘qitish kabi masalalar muhim o‘rin tutadi. Hozirga qadar fundamental bilimlar va amaliy muammolarini qamrab olgan motivatsiya nazariyasi aniq batafsil o‘z ifodasini topmagan. Motivatsiyaning quyidagi: bu subyektning ehtiyojlarini qondirishga bog‘liq bo‘lgan faoliyatga tomon intilishidir; ma’lum kuchga predmetli-yo‘naltirilgan faollikdir; predmet (moddiy yoki ideal)ga qaratilgan faoliyatni uyg‘otuvchi va belgilovchi tanlovni amalga oshirish; shaxsiy harakat va intilishlar asosida yotuvchi anglangan sabablar ifodasi sifatidagi ta’riflari mavjud. Motivatsiya tushunchasi inson faoliyatidagi xulq-atvorini tushuntirish uchun foydalaniladi hamda jarayon, uslub, vosita sifatida ifodalanadi. Uning evaziga insonni biror faoliyatni amalga oshirishga undovchi turtki kuchini motiv deb ataymiz. Umuman olganda, motiv insonda biror faoliyatni amalga oshirishga qiziqish uyg‘otuvchi, harakatga undovchi, rag‘batlantiruvchi ta’sirdan iborat. U orqali esa inson o‘zligini namoyon etadi.

Yoshning umumiy xususiyati. Har bir yoshdagi psixik rivojlanish alohida sifat bosqichiga ega.

Yosh xususiyatlari ko‘plab shartlar majmui bilan belgilanadi. Bu - bola hayotidagi har bir bosqichda unga qo‘yiladigan talablar sistemasi, atrofdagilar bilan munosabat, u egallayotgan bilim va faoliyat turi hamda bu bilimlarni egallash usullaridir. Yosh xususiyatini aniqlovchi shartlar majmuiga bolaning jismoniy rivojlanishi xususiyatlari ham kiradi (masalan, go‘daklikda ma’lum bir morfologik shakl hosil qiluvchi ma’lumotlarni egallash, o‘smirlikda organizmning o‘zgarish xususiyatlari va boshqalar).

Turli yosh davrlari va ularning o'quv faoliyatlari

Yosh davrlarini aniqlash atrofda gilariga munosabatlarning rivojlanish darajasi bilan bilim, usullar, qobiliyatlar rivojlanishi darajasi o'rtasidagi aloqani belgilab beradi. Mazkur ikki taraf orasidagi munosabatlarning o'zgarishi keyingi yosh bosqichlariga o'tishning muhim ichki asosi («harakatlantiruvchi kuch»)ni tashkil etadi.

Bola yashash sharoiti, tarbiya va ta'lim olish sharoitining o'zgartirilishi rivojlanishning yosh davrlari almashinuvini belgilovchi muhim omildir.

So'nggi vaqtlarda yosh va pedagogik psixologiyada ko'proq pedagogik mezonlarga asoslangan davrlashtirish qo'llanilmoqda.

Maktabgacha yosh

- 1) Go'daklik (3 yoshgacha) – yasli;
- 2) Bog'chaning kichik guruhi – uch yosh;
- 3) Bog'chaning o'rta guruhi – to'rt yosh;
- 4) Bog'chaning katta guruhi – besh yosh;
- 5) Bog'chaning tayyorlov guruhi – olti yosh.

Maktab yoshi

- 1) Kichik (1-4-sinf) – boshlang'ich maktab – 7-10 yosh;
- 2) O'rta (5-9-sinf) – o'rta maktab – 11-15 yosh;
- 3) Katta (10-12-sinf) – akademik lisey yoki maxsus ta'limda – kasb-hunar kollejlari – 16-18 yosh.

Chaqaloqlik (tug'ilganidan boshlab bir-ikki oylikkacha). Bola ko'pchilik jonivorlarning bolasiga qaraganda ancha o'jiz tug'iladi. U nisbatan cheklangan xulq-atvor, tashqi olamga moslashishning muqarrar-reflektor shakllari jamg'armasiga ega bo'ladi. Tug'ma xulq-atvor shakllarining kamligi bola kuchsizligini emas, kuchini tashkil etadi – u deyarli cheksiz aqliy rivojlanish, xulq-atvorning yangi shakllariga ega bo'lishning yangi tajribalarini o'zlashtirish imkoniga sohib bo'ladi. Chaqaloq rivojlanishining farqli xususiyatlari shuki, uning analizatorlari faoliyati somatik (jismoniy) harakatlarga qaraganda tezroq shakllanadi. SHu asosda munosabat refleksi rivojlanadi va xilma-xil shartli reflektor aloqalari shakllana boshlaydi. CHaqaloqlik davri oxiri va go'daklikning boshlanishida «tetiklanish kompleksi» - kattalarnig paydo bo'lishiga munosabat bildirish paydo bo'ladi.

Go'daklikda (bir-ikki oylikdan bir yoshgacha) go'dak to'laligicha kattalarga bog'liq bo'ladi. Hayotining birinchi yili so'ngiga kelib go'dak ayrim so'zlarni tushunadi va ilk so'zlarni ayta boshlaydi. Tasodifan odamlar davrasidan chiqib

qolgan inson bolasi o'z rivojlanishida insoniy imkoniyatlar darajasigacha ko'tarila olmaydi. Faqat ijtimoiy muhit va ta'lim natijasidagina bolada insonlarcha his qilish va fikrlashga qodir shaxsiyat shakllanadi. Go'daklik so'ngida bolalar kattalarga taqlid qila boshlaydilar. Maqsadli harakat va taqlid intensiv rivojlanayotgan intellektdan (aqliy faoliyatdan) dalolat beradi. Bola harakat jarayonida, o'zining va boshqalarning harakatlariga taqlid qilib, fikrlashga o'rganadi.

Ilk bolalikdagi aqliy rivojlanish. Bolalik avvalida bola atrofidagi predmetlar xususiyatini, predmetlar orasidagi eng oddiy aloqalarni ilg'aydi va ulardan foydalana boshlaydi. Bu predmetli faoliyat, oddiy elementar o'yin shakllari, rasm chizish, nutqni egallash bilan bog'liq ravishda ro'y beruvchi keyingi aqliy rivojlanish uchun asos bo'ladi. Bolalikda aqliy rivojlanish asosini bolada shakllanayotgan idrok etish va fikrlash harakatlarining yangi turlari tashkil etadi. Bu yoshda avtodidaktik, o'zi o'rgatuvchi o'yinchoqlar (matryoshkalar, qutichalar, kubchalar, mozaika va boshqalar) bolani tez rivojlantiradi.

Ko'rish bilan birga bolalikda eshitish orqali qabul qilish ham rivojlanadi. Ayniqsa fonematik eshitish jadal rivojlanadi. Odatda, ikkinchi yil so'ngida bolalar ona tilining barcha tovushlarini qabul qiladi. Biroq fonematik eshitishning mukammallashishi keyingi yillarda ham ro'y beradi.

Fikrlash rivoji uchun vositali harakatlar juda muhim. Vosita bolaning predmet dunyosiga ta'sir qilishiga xizmat qiladi. Bola eng katta tajribani kattalar bilan nutqiy muloqot natijasida qabul qiladi.

Hayotning uchinchi yilida bola aqliy rivojlanishida muhim siljish sodir bo'ladi – ongning **belgili** (yoki ramziy) funksiyasi shakllana boshlaydi. U bir ob'ekt o'rnini bosuvchi sifatida boshqa bir ob'ektdan foydalanish imkoniyatidan iborat. Bunda predmetlar bilan emas, balki ularning o'rnini bosuvchilar bilan harakat amalga oshiriladi.

Turli belgilar va ularning tizimidan foydalanish – inson psixikasining o'ziga xos eng xarakterli xususiyati. Belgilarning har qanday turi (til, matematika ramzlari, surat va musiqada mohirona ifodalangan dunyo va h.k.) odamlar orasidagi muloqot uchun xizmat qiladi, predmet hamda hodisalar vazifasini bajaradi va anglatadi. Erta yoshda belgili funktsiya dastlab amaliy faoliyat bilan bog'liq ravishda rivojlanadi va faqat keyinchalik so'zlardan foydalanishga o'tiladi.

Kichik yoshdagi o'quvchining o'quv faoliyati. O'quv faoliyatining mazmunini ilmiy tushunchalar, fan qonuniyatlari va ularga tayangan amaliy masalalarni hal etish uslubi tashkil etadi. SHunday qilib o'qish – bu bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishga yo'naltirilgan jarayon. O'quv faoliyati aniq bir tuzilishga ega. Uning tarkibiy qismlari quyidagilar:

- 1) o'qish vaziyati (yoki vazifalari),
- 2) o'qish harakati,
- 3) nazorat,
- 4) baho.

Kichik maktab yoshi davomida bolalarning o'qishga munosabatida muayyan dinamika kuzatiladi. Dastlab ular o'qishga umumiy holda ijtimoiy faoliyat sifatida intilishadi. Keyin esa ularni o'quv ishining alohida usullari jalb etadi. Nihoyat, bola o'quv faoliyatining ichki mazmuniga qiziqib, o'quv-nazariy vazifalarni aniq-

amaliy vazifalarga mustaqil o'zgartiradi. Uning shakllanish qonuniyatlarini tadqiq etish zamonaviy bolalar va pedagogika psixologiyasi vazifalaridan biridir.

O'smirlik davri chegaralari taxminan 5-8-sinfga to'g'ri keladi va 11-12 yoshdan 14-15 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi, lekin o'smirlik yoshiga o'tish 5-sinfga o'tish bilan mos tushmasligi va bir yil oldin yoki keyin sodir bo'lishi mumkin.

O'smirlik davrining alohida vaziyati uning nomlarida ifodalanadi: «o'tish», «keskin o'zgaruvchan», «mushkul», «tanqidiy». Ularda bu yoshda sodir bo'ladigan rivojlanish jarayonlarining murakkab va muhimligi qayd etilgan. Bu hayotning bir davridan boshqasiga o'tish bilan bog'liq. Inson rivojlanishining barcha yo'nalishlari bo'yicha (jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy, ijtimoiy) katta sifat va miqdoriy o'zgarishlar ro'y beradi.

O'smir shaxsi rivojlanishning muhim omili – uning shaxsiy faolligi – shaxsiyat, o'zini e'tirof etish va aniqlash jarayoni faol kechadi – biroq bu jarayon bir tekis emas.

Bir tomondan o'smirlarda «kattalik» namoyon bo'la boshlaydi, boshqa tomondan esa hali «bolalik» qoladi. O'smirlarning rivojlanishining umumiy yo'nalishlari turlicha bo'lishi va har bir yo'nalish ko'plab variantlarga ega bo'lishi mumkin.

O'smirning o'quv faoliyati. Maktab va o'qish o'smir hayotida katta o'rin egallaydi. Lekin o'qishning muhim va zarurligini anglaganligiga qaramay turli bolalar bu masalaga har xil qaraydi. Ko'pchilik uchun maktabning qiziqarliligi tengdoshlar bilan keng muloqot qilish imkoniyati tufayli ortadi, lekin o'qishning o'ziga bundan ko'p zarar etadi. O'smir uchun dars – faqat 45 daqiqalik o'quv emas, balki ko'plab muhim harakatlar, baholar, kechinmalar bilan boyigan sinfdoshlar va o'qituvchi bilan muloqot vaziyati hamdir. O'rta maktabga o'tish bilan o'smirlarning o'qishi sezilarli darajada murakkablashadi: bitta o'qituvchi o'rniga besh–oltita yangisi paydo bo'ladi, ularning tushuntirish va so'rash usuli ham, o'quvchilarga talab va munosabati ham har xil. Buning ustiga o'qituvchilar ularni avvaliga yaxshi bilmaydilar, natijada «sevimli» va «sevimli bo'lmagan» o'qituvchilar paydo bo'ladi.

O'smirlar bilimdon va talabchan, lekin materialni qiziqarli va aniq tushuntirib beradigan, darsni bir me'yorda tashkil eta oladigan, unga jalb qila oladigan, darsni har bir o'quvchi uchun maksimal darajada unumli eta oladigan adolatli, oqko'ngil va madaniyatli o'qituvchilarni yoqtiradilar.

O'rta sinflarda o'quvchilar fanlar asosini o'rganish va o'zlashtirishga kirishadilar. Bolalar katta hajmdagi bilimlarni egallashi kerak bo'ladi. O'smirlik yoshining oxiriga kelib esa, ular o'zlarining bo'lg'usi kasbi va, umuman, kelajaklari haqida o'ylay boshlaydilar.

O'quv motivlari. Psixologiya fanida shaxsni aqliy, amaliy harakatga va xulq-atvorini amalga oshirishga undovchi, muayyan ehtiyojlarni qondirish bilan uzviy bog'liq sababiyat motivlar deb ataladi. Ta'rifdan ko'rinib turibdiki, ularning asosiy funksiyasi insonni harakatga, xulq-atvorni amalga oshirishga undovchi sabablar (omillar), ichki turtkilar vazifasini o'tashdan iboratdir. Bu holatni o'quv faoliyatiga ko'chirish uchun quyidagi voqelikni izohlab berish ayni muddaodir: matematika

darsi borayapdi deb tasavvur qilaylik, bu jarayonda barcha o'smirlarning diqqati-e'tibori daftarga, berilgan topshiriqni bajarishga yo'naltirilgan, unga to'plangan va markazlashtirilgandir. Ularning barchasining maqsadi yagona, u ham bo'lsa qo'yilgan topshiriq (masala)ni yechishdir. Lekin maqsadning umumiy bo'lishiga qaramay, ularda o'quv faoliyatining motivlari turli-tuman ko'rinishga egadir, chunki:

- 1) "a'lochi" yoki "yaxshi" baho olish;
- 2) ota-onasini o'zi erishgan yutuqlari bilan xursand qilish;
- 3) o'qituvchining maqtoviga, tahsiniga sazovor bo'lish;
- 4) qo'yilgan topshiriq (masala) unda qiziqish uyg'otganligi;
- 5) savodxon bo'lish istagining mavjudligi;
- 6) o'quv predmetining ijtimoiy va amaliy ahamitga molikligi;
- 7) kasbiy xislatlarni shakllantirishdagi o'rni;

8) topshiriqni yechishga ra'yi yo'q, lekin uni bajarishdan boshqa iloji yo'qligi va boshqalar. Xuddi shunga o'xshagan holatlar o'quv predmeti materiallarini o'zlashtirish faoliyatining har qaysisida uchrashi ehtimoldan xoli emas.

O'qitish samaradorligini oshirishni bosh maqsad qilib qo'ygan o'qituvchi uchun o'smirlarning o'quv motivlariga nisbatan befarqlik hukm surishi aslo mumkin emas, chunki har qaysi saboq oluvchining his-tuyg'usi, ichki ruhiy kechinmalari, xohish va istaklari to'g'risida muayyan o'qish motivlari muammosini tadqiqot qilgan jahon psixologlari ularni ikki kategoriyaga yoki guruhga ajratib tekshirishni lozim topadilar.

Birinchi kategoriyaga taalluqli motivlar o'quv faoliyatining mazmuni, mohiyati hamda uning jarayonlari, sharoitlari bilan bevosita uyg'unlashgandir.

Ikkinchi kategoriyaga kiruvchi motivlar tizimi o'smirlarning atrof-muhit bilan keng ko'lamdagi o'zaro munosabatlariga, ularning begona, o'zga kishilar bilan muomalaga kirishish ehtiyojiga, ijtimoiy turmush voqeligiga nisbatan shaxsiy qarashiga bog'liqdir.

O'quv faoliyati mazmuni bilan uzviy bog'liq motivlar tizimini shartli ravishda ikki guruhga ajratib, ularni ijobiy (musbat, pozitiv) va salbiy (manfiy, negativ) deb nomlash mumkin. Bunday atamalarni qo'llashdan asosiy maqsad mahalliy an'ana, ijtimoiy tajriba (stereotipizatsiya darajasidagi ta'sirchan kuchli tashqi omil) ekstremal holat ta'sirida keskin ruhiy burilishlar yasashga qodir psixologik mexanizmlarni aniqlashdan iboratdir. Odatda salbiy (negativ) motivatsiya shunday vaziyatda vujudga kelishi mumkinki, qachonki o'smir bilimlarni o'zlashtirmaslik oqibati qanday ko'ngilsiz holatlarga olib kelishini anglab yetsa (jazolanish, ota-onalar tanbehi, sinfdoshlar, e'tirozi, yomon baho olish, jamoa a'zolari orasida obro'sizlanish va boshqalar) va ana shunga muvofiq sa'y-harakatlarni amalga oshirish. Salbiy motivatsiyaga ega bo'lgan o'smir yoki o'quvchi kamroq musibatli (mushkul ahvol) yo'lni tanlab ta'lim jarayonida qatnashishda davom etadi. Bunday o'qish motivatsiyasiga aloqador o'smirlar va o'quvchilar yuqori ko'rsatkichlarga, muvaffaqiyatli o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lmaydilar, chunki ishtiyoqsiz mashg'ulotga, darsniga darsga qatnashish tuyg'usi, bilim va o'quv predmetiga nisbatan qiziqishi mavjud emasligi bunga ma'naviy to'siq bo'lib xizmat qiladi. Buning natijasida o'zlashtirmovchi, bo'sh o'zlashtiruvchi, sust o'quvchilarning safi

tobora kengayib boradi, bu narsa kundalik odatga aylana borsa, u stereotip darajasiga o'sib o'tishi mumkin. Mustaqil va muvaffaqiyatli o'qish esa shaxsdan faol, qat'iy, ijodiy izlanishlarni taqozo qiladi va shunga o'xshash talablarni o'zlashtiruvchi oldiga qo'yadi. Shaxsning mazkur holatlarga tayyor emasligi, undagi imkoniyatlarning cheklanganligi sababli o'zlashtirmovchilar qatorini to'ldirishga, bir sinfda yoki kursda ikki yil o'qishga olib keladi, o'sha qiyinchiliklar bilan o'z sinfi, kursini tamomlaydi. Bunday toifadagi o'smirlar o'quv faoliyati motivatsiyasini qayta qurish evaziga ijobiy natijalarga erishishi mumkin.

O'smirlarda o'qishga nisbatan salbiy motivatsiya birdaniga vujudga kelmaydi, balki uni keltirib chiqaruvchi bir necha xususiyatli omillar ta'sir etishi ehtimol. Ma'lumki, birinchi sinf, kollej, akademik litsey o'quvchilari, o'ta kuchli xohish, qiziqish, yuksak ezgu niyatlar bilan sinfga va sinfga kiradilar. Ularning barchasida tevarak-atrof va ijtimoiy muhitda o'z o'rnini o'quvchi sifatida egallash ehtiyoji mavjud bo'lib, yangi vaziyatda muayyan faoliyatni amalga oshirish ishtiyog'ini keltirib chiqaradi. Yangicha vaziyat, o'ziga xos talab, qoidalar, munosabatlar muhitidagi xoh birinchi sinf o'quvchisi, xoh o'smir bo'lishidan qat'i nazar ularning har qaysisi o'qishga qiziqib, mas'uliyat sezib, vijdonan, ijobiy munosabatda bo'ladi. Ammo ta'lim jarayonida o'smirlarning ayrimlarida o'qishga nisbatan ijobiy munosabat asta-sekin so'na boshlaydi. Yangi muhit, ilm dargohlaridagi majburiyatlar, pozitsiyalar, qonun-qoidalar o'z ahamiyati, nisbiy yangilik xususiyatini yo'qota boradi, his-tuyg'ularga serob, quvnoqlar davrasiday tasavvur etilgan sinf (sinf) g'ayritabiiy ko'rinish kasb etadi.

O'qishga nisbatan saboq oluvchilar munosabatini aniqlashga harakat qilgan o'qituvchi qanday o'zgarishlar yuz berayotganini qayd qilish uchun ayrim mezonlarni ta'kidlay boshlaydi:

- a) xayolparishonlik vujudga keldi;
- b) vijdonan yondashish yo'qoldi;
- c) boshqalardan ko'chirib olishni odat qildi;
- d) yolg'on so'zlash va bahona qidirishga o'rgandi;
- e) darslarni qoldiradigan bo'lib qoldi;
- f) mustaqil topshiriqlarni bajarmay qo'ydi va boshqalar.

O'qituvchi yoki o'qituvchilar jamoasi yuqorida taxmin qilingan o'smirlar yoki o'quvchilardagi salbiy o'zgarishga nisbatan an'anaviy tartib-intizom metodlarini tatbiq qiladi:

- a) kundaliklarga ogohlantirish yozish;
- b) ota-onalarga bu to'g'risida ma'lumot berish;
- c) sinf rahbari, maktab rahbariyatiga xabar berish;
- d) darsdan keyin olib qolib qattiq uyaltirish;
- e) bilim dargohidan haydash masalasini qo'yish

Bunday aniq voqelik har qanday maktab, kollej, akademik litsey, oliy ta'lim tizimida yuz berib turadi. Bizningcha, jazo choralarini ko'rishga shoshilishdan ko'ra, mazkur "Muammoni keltirib chiqaruvchi omillar qaysilar?", "Nega shunday hodisa yuz berdi?" degan savollarga javob qidirish odilona yondashishdir.

Jumladan, "O'quvchilar va o'smirlar xulq-atvoridagi o'zgarishlarning qanday motivlari mavjud?", "O'qishga nisbatan o'zgaruvchivn munosabatni yuzaga

keltiruvchi sabablar nimalardan iborat?”, “Sinfda (sinfda) va undan tashqari u yoki bu xatti-harakatlarni amalga oshirishga undovchi omil qaysi?”

Yuqorida ta’kidlab o’tilgan munosabat va xulq-atvor motivlarini chuqur va mukammal o’rganmasdan turib, pedagogik ta’sir o’tkazish chora va tadbirlarini qo’llash mumkin emas, chunki motivni turtki sifatida namoyon qiluvchi ichki va tashqi ta’sirni aniqlamasdan, unga ilmiy yondashib bo’lmaydi. Psixologiya fanida ikkinchi bir yo’l bor ekanligi ta’kidlab o’tiladi, lekin u biroz murakkabroq, shunga qaramasdan ko’zlangan natijani berish imkoniyatiga ega. Odatda qattiqqo’llik (qat’iy tartib-intizomlilik, talabchanlik), adolatsiz jazolash (qaysiki o’qish motivi noaniq, o’rganilmagan bo’lsa) shaxsning psixikasiga zarar keltiradi, bilim olishga hech qanday yordam ko’rsatmaydi. qattiqqo’llik, hattoki qat’iyatlilik eng muhim fazilat bo’lib hisoblanadi, agarda shaxsdagi u yoki bu xususiyatli xulq-atvor turtkisi, yaqqol vaziyat sabablari chuqur tahlil qilinsa, asoslansa. Sinf yoki sinfdagi mashg’ulotlar, ya’ni bilimlar, ko’nikma va malakalarni shakllantirishga yo’naltirilgan bo’lsa, lekin ular “o’rtamiyona” shaxsga mo’ljallansa, u taqdirda bir necha xususiyatli psixologik holatlarni yoki sub’ektiv kechinmalarni keltirib chiqaradi. Oqibat natijada iqtidorli, yaxshi o’zlashtiruvchi, uquvchan o’quvchi va o’smirlarda o’qishga nisbatan qiziqish sovushiga, ular kutgan ma’lumot ko’lami, uzatilish sur’ati qoniqish hissini asta-sekin yo’qolishiga olib kelishi mumkin. Ma’lumotlarning ilmiy yangiligi sayozligi, ta’lim metodining bir xilligi, mustaqil mashg’ulotlar o’tkazilishi bir uslubda olib borilishi saboq oluvchilarda intilish hissini pasaytiradi, kutilayotgan ilmiy axborot qoniqtirmaydi. Oradan muayyan vaqt o’tishi bilan mashg’ulotlardan qiziqroq, ilmiyroq ma’lumotlar kutish turadi: o’qituvchi o’zlashtirmovchiga ishonch bildiradi, oqibat natijada uni o’zini o’zi sinashga turtki beruvchi nozik mexanizmni topishga da’vat etadi, o’z vaqtida arziyas yutuq uchun qo’llab-quvvatlanish muvaffaqiyat garoviga aylanadi. Bunga qo’shimcha ta’sir etuvchi turtki sifatida emas, balki u boshqa motiv doirasida o’sadi, o’zaro ta’sir ostida salbiy o’qish motivatsiyasi o’quvchi (o’smir)ga sinf (kurs) jamoasi orasida ijobiy, ijtimoiy-jamoat fikrini uyg’otish yuksak ko’rsatkichlarni keltirib chiqaradi.

O’quv faoliyati motivlarini shakllantirish tartibsiz, rejasiz amalga oshirilishi mumkin emas, shu boisdan ushbu jarayonni boshqarishni o’quv yilining dastlabki daqiqalaridan rivojlantirish lozim, chunki shaxs ulg’aygan sari uning o’quv faoliyati motivlari ham o’zgarib boradi.

Hozirgi zamon psixologiya fani bilimlarni nisbatan ichki ehtiyojga katta ahamiyat beradi va bu bilan xulq-atvorini birmuncha boshqarish imkoniyati mavjud ekanligini ta’kidlaydi. Shuning bilan birga o’quvchi (o’smir)da barqaror bilishga qiziqishni shakllantirish muammosiga alohida e’tibor qilinadi. Darhaqiqat barqaror bilishga qiziqishlar qo’zg’atuvchi turtki (kuch) sifatida o’quv motivlarini vujudga keltiradi, muvaffaqiyatli o’zlashtirishni ta’minlaashga xizmat qiladi. O’quvchi yoki o’smirda bilimlarning muayyan sohasiga, u yoki bu faoliyat turiga qiziqishning tug’ilishi ko’p jihatdan shaxsni qay tariqa shakllanish imkoniyatini belgilaydi.

Ana shu boisdan o’qituvchi o’z o’quv faniga nisbatan o’quvchi va o’smirlarda qiziqishni o’stirish tarafdori bo’lishi shart, chunki xuddi shuning negizida o’quv

materiali va o'quv dasturini yuksak darajada o'zlashtirish muammosi yotadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bilishga qiziqish alohidalik emas, balki u boshqa motiv doirasida o'sadi, o'zaro ta'sir etadi, ular bilan uzviy bog'lanib ketadi.

Ma'lumki, o'quvchi (o'smir) bilim dargohida ilm olishdan tashqari tengdoshlari jamoasi ichiga kirib boradi va hayotida qatnashadi, shu boisdan unda o'z o'rtoqlari, o'qituvchilarga nisbatan muayyan munosabat shakli vujudga keladi. Uning o'quv faoliyatiga undovchi motivlari bilan bir qatorda boshqacha xususiyatli xulq-atvor motivlari ham mavjuddir, jumladan ijtimoiy motiv jamoa bilan bo'lish istagini anglatib, uning hayotida ishtirok etish xohishini o'zida aks ettiradi.

O'quvchi va o'smirlar o'quv faoliyatining ijtimoiy motivlari ularning boshqa odamlar bilan muomalaga kirishish ehtiyoji bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularni baholash, quvvatlash, tengdoshlari jamoasida muayyan joy egallash singari talablarda o'z aksini topadi. Mazkur motivlar o'quv faoliyatining mohiyati bilan bog'liq bo'lmay, balki unga yondosh yordamchi faktorlarni anglatadi. Ammo ushbu motivlar o'quvchi va o'smir o'qishiga jiddiy turtki vazifasini bajaradi.

Ijtimoiy motivlarni tahlil qilishda davom etsak, ular bevosita jamoa burchi, qarindoshlar va yaqin kishilar oldidagi burch, o'qishni umuminsoniy madaniyat, qadriyat, ma'naviyatni egallash tasavvuri bilan bog'liq vosita, ushbu vosita odamlarga foydali shaxs tariqasida namoyon bo'lish, o'z imkoniyatini ro'yobga chiqarish, ezgu niyatini ushatishga intilish funksiyasini bajarishi mumkin. Turki, undovchi usul vazifasini bajaruvchi qo'zg'atuvchi yosh xususiyatlari davriga qarab, u yoki bu darajada aks etadi, ammo ular har doim ham anglashilgan shaklga ega emas, shuning uchun ifodalanish darajasi nursizdir. O'smirlik va o'spirinlik davrlarida ijtimoiy motivlar anglashinilgan ahamiyat kasb etuvchi bosqichga o'sib o'tadi. Bunday motivatsiyani har tomonlama qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish bilan birga va bir davrning o'zida bilishga qiziqishga aloqador boshqa o'quv faoliyati motivlarini shakllantirish lozim.

Ijtimoiy motivlar o'quvchi va o'smirlarning tor ma'nodagi shaxsiy intilishlari bilan ham aloqador bo'lishi mumkin, jumladan, ularda o'qishga nisbatan qiziqish yo'q bo'lsa-da, lekin barcha topshiriqlarni yuksak darajada bajaradi, chunki o'qituvchi ularning "a'lo" baholashi, sinf yoki kurs peshqadami qilib tayinlashi, hech qanday shubha bilan qaramasligi ehtimol. O'quv jarayoni bunday xususiyatli odamlarga shaxsiy muvaffaqiyat yoki yutuqqa erishishning, nufuz (obro'-e'tibor)ning, yalovbardorlikning birdan-bir yo'li deb tasavvur qilinadi. Bunday yo'lni tanlash vijdonga xilof xatti-harakatlarga olib boradi, shaxsni shakllanish jarayoniga salbiy ta'sir etadi. Shu boisdan ijtimoiy deb qabul qilingan motivlar jamoa ehtiyojini qamrab oladi, goho ular shaxsiyatparastlik, tor saviyali shaxs xususiyatini mujassamlashtiradi.

Ularning hayotida o'z tengdoshlari va do'stlari bilan muomalaga kirishish, do'stlikka sodiqlik, bergan va'dasi (so'zi)ni uddasidan chiqish, hamkor bo'lish ehtiyoji muhim o'rin egallaydi. O'qituvchi mashg'ulotlarda o'quv faoliyatining zarur motivatsiyasini shakllantirsa, ularning mavjud ehtiyojlariga tayanib ish tutsa, o'quvchida bilishga qiziqish barqarorlashadi. Majbur qilish yo'li bilan o'qishga ijobiy munosabatni vujudga keltirib bo'lmaydi. Shuning uchun ularning oldiga o'ta

ahamiyatli, keng ko‘lamli maqsad qo‘yish, unga erishish yo‘llarini bosqichma-bosqich tushuntirish orqali intilishga turtkini yuzaga keltirsa bo‘ladi.

O‘smirlar xatti-harakatining yetakchi motivi ularni o‘z tengdoshlari jamoasida muhim joy egallash ehtiyoji hisoblanib, ular bilan muomala qilish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Agarda kichik maktab o‘quvchisi sinfda o‘zini qisilganday noxush his qilsa ham bunday holatga ko‘nikib ketadi, ammo o‘smir xoh xulq-atvor qoidalariga rioya qilib, goho unga zid bo‘lgan vositalar yordamida o‘z ehtiyojini qondirishga qaror qiladi.

Ijtimoiy turmush va faoliyatning ko‘rsatishiga qaraganda, har qaysi shaxsda o‘z qadr-qiymatini his etish tuyg‘usini shakllantirish maqsadga muvofiq. Shuni unitmaslik lozimki, butun diqqat-e‘tiborni o‘quvchi va o‘smirlar nuqsonlariga qaratish, kuchsiz, bo‘sh zvenolarini tanqid qilish va shu orqali ularni qayta tarbiyalashga bag‘ishlamog‘i lozim. Ularga nisbatan o‘qituvchining gumanistik munosabati va pedagogik odobi (takti) muhim ahamiyat kasb etadi, shuning bilan birga o‘z xatti-harakati natijasini oldindan ko‘ra bilish ko‘nikmasi bu borada muhim turtki vazifasini bajaradi. Pedagogik odob qoidalari va muomala qilish, ta‘sir o‘tkazish mexanizmlariga rioya qilish shaxslararo munosabatni barqarorlashtiradi.

Shaxsning barcha psixologik jarayonlari, xususiyatlari, holatlari, hodisalari, xossalari, asosan faoliyat doirasida yuzaga keladi (bu yerda ongsizlik, ostonglilik holatlari istisno tariqasida olib qaralmoqda). Xuddi mana shu sababdan shaxsning ijtimoiylashuvi, uning xususiyati va fazilatlarini shakllantirish hamda rivojlantirishni ta‘minlash o‘quv faoliyati zimmasiga tushadi. Ammo har qanday o‘quv faoliyati ham ularni rivojlantirish imkoniyatiga ega emas, agarda u shaxsga shug‘ullanish xohishi va undan qoniqish tuyg‘usini vujudga keltirsa bunday faoliyat rivojlantiruvchi funksiyani bajargan bo‘ladi.

Bilim oluvchi o‘quvchi yoki o‘smir o‘quv faoliyatiga nisbatan qiziqish his qilsa, bu borada shaxs o‘quv materialni egallashga muayyan yutuqqa erishsa, bunday faoliyat bilan shug‘ullanish istagi tug‘iladi. Mabodo o‘quv faoliyatiga nisbatan qiziqish takomillashib, turg‘unlashib borsa, u taqdirda motivga, keyinchalik motivatsiyaga o‘sib o‘tadi, aksincha u butunlay yo‘qolib, susayib ketishi mumkin. O‘qishga nisbatan ijobiy motiv, motivatsiyani vujudga kelishi, barqarorlashuvi o‘quvchi va o‘smirlar tomonidan fan asoslarini o‘zlashtirish muvaffaqiyati, shaxsni shakllantirish garovidir.

Shuning uchun qiziqish, shaxsning xatti-harakati ichki regulyatsiyasi funksiyasini bajarib, ehtiyojni qondirish, xohish-istak, ezgu niyat, orzu tilakni amaliyotda ro‘yobga chiqarishning bosh omili bo‘lib hisoblanadi. O‘smirlar o‘quv faoliyatini shakllantirish va rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlari ularning fanlarga nisbatan va uquv faoliyatiga nisbatan munosabatlari kuyidagi jadvalda ko‘rish mumkin. O‘smir o‘quv faoliyatiga yo‘naltiruvchi sabab yoki motivlar faqat bilimlarni o‘zlashtirish, o‘quv ko‘nikmalari va malakalarini egallash bilan cheklanib qolmasdan, balki shaxsni xulq-atvori, ya‘ni shaxsga oid xususiyatlarning namoyon bo‘lishini ham izohlashga xizmat qiladi.

Bola kun sayin o‘sib, ulg‘ayadi. 1- va 4- sinf o‘quvchisi o‘rtasida jismoniy, ruhiy va aqliy tafovutni bilish kerak. Aks holda, bola yoshiga nomutanosisib talab va vazifalar bilan ularni «ezib» qo‘yish mumkin. Shuning uchun ularning yosh

xususiyatlarini inobatga olgan holda ularda o'quv motivlarini shakllantirish lozim. Qutida berilgan holatlarda mutaxassislar yordamida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari tavsifi keltirib o'tilgan.

Bir yosh ahamiyatsizmi?

Olti yoshdagi holat

Bola o'qituvchining ko'zlariga javdirab qaraydi. Sinfda kim menga mehribonlik ko'rsatarkan, deya yaxshi gapirgan sinfdoshlariga intiladi. Diqqatini jamlab olishi qiyin kechadi. U hali mustaqil bo'lishga qodir emas. O'quvchilik maqomi uning orzularidagidek o'yinqaroq va osonmasligini tan olishga majbur.

Olti yoshdan bola maktabga tayyorlana boshlaydi. Bu olti yoshli bola o'qish, yozishni bilishi kerak, degani emas. Maktabga tayyorgarligi uning ruhiy moslashuvidan boshlanadi. «Men o'qishni xohlayman», deyishi, qog'oz-qalamni o'zi istab izlashi maktabga tayyorgarlik belgilaridan. Har bir ota-ona olti yosh o'g'il-qizini o'quvchi qiyofasida tasavvur qilib, ko'ngliga shirin orzular tugadi. Ayrim bolalar «Qachon maktabga chiqaman?» deya kattalarni yanada shoshirib qo'yadi. Tabiiyki, bu holatda ota-ona o'qishga havasmand kichkintoyi ra'yini qaytarmay, mutaxassis bilan maslahatlashishga oshiqadi. Mutaxassis-pedagoglar esa bolaning individual-psixologik xususiyatlarini tekshirib, maktab ta'limiga tayyorlik darajasini belgilab beradi. Olti yoshlilar nutqida 3000—7000ta so'z ishlatiladi. Asosan, ot, fe'l, sifat, son va bog'lovchilardan foydalanishadi. Qaysi so'zni ishlatgan ma'qul, qaysilari mumkin emasligini farqlay olishadi. Bolaning tayyorligini tekshirish har bir tuman(shahar) XTMFMTTE bo'limida tuzilgan tashxis komissiyasi tomonidan «Olti yoshli bolalarning psixologik-pedagogik tashxis komissiyalari ko'rigi to'g'risida»gi Nizom talablariga asosan olib boriladi. Bu jarayonda o'g'il-qizlarning ilk o'quv motivlari shakllangani, bilish faoliyati (sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol), yangi muhitga moslashuv va jamoaviy hamkorlik ko'nikmasi, ma'naviy-ruhiy salohiyati, aqliy imkoniyatning ta'lim talablariga mutanosibligi sinovdan o'tkaziladi. Bola belgilangan mezonlarga javob bersa, o'qishni boshlaydi. Biroq, majburan, hali o'yindan ajramagan kichkintoyi katta mas'uliyat og'ushiga tashlash o'qishdan sovushiga, irodasi «sinishi»ga sabab bo'lishi mumkin.

Qanday qilsa maktab qoidalariga bo'ysunadi?

Yetti yoshdagi holat

O'qituvchi nigohidan mehr izlaydi. O'qishdagi ma'lumotlarni bilim sifatida o'rgana boshlaydi. Uning mustaqilligi ota-ona va ustoz ko'magida shakllanadi. «Namunali o'quvchi» rolini ijro etishga urinadi.

— Bola 7 yoshdan o'quvchiga qo'yilgan talablarga javob berish, fanlarni o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyorlanadi. Ruhiiy holati bilim olishga

yetadigan darajada rivojlanadi, — deydi Namangan viloyati Uchko‘prik tumani XTMFMTTE bo‘limi psixologi Madina Mamatova. — Idrokining o‘tkirligi, ravshanligi, sofligi, qiziquvchan va ishonuvchanligi bilan «uka-akalari»dan ajralib turadi. Diqqati shartli barqaror bo‘ladi. O‘quv jarayonida irodasini maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi. Bu esa o‘quvchidan nutq, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkurining kerakli darajada rivojlanishini talab etgan holda, o‘sayotgan shaxs uchun yangi sharoitlar yaratadi. U predmetlar rangi, shakli, kattaligini, joylashishini biladi va taqqoslay oladi. Atrofidagilar bilan psixologik jihatdan yangi munosabat tizimiga o‘tadi. Hayoti tubdan o‘zgargani, nafaqat har kuni maktabga borish, balki o‘qish vazifalari yuklatilganini, oila a‘zolarining o‘qishi, yutuqlari bilan qiziqayotgani, nazorat qilayotgani, yangi shakldagi muomala-munosabatdan ijtimoiy mavqei o‘zgarganini his etadi.

Oila va maktabda bola u bilan hisoblashishlari, maslahatlashishlariga ko‘nika boradi. Uning uchun eng qiyin qoida — dars vaqtida jim o‘tirish. O‘quvchini maktab qoidalariga bo‘ysundirishda pedagogning muomala uslubi juda ahamiyatli. Bu yoshdagi o‘quvchining muhim xususiyatlaridan biri — o‘qituvchiga ishonch hissi. Bola muallimini hamma narsani biladigan, mehribon inson hisoblaydi. Ustozi obro‘si oldida ota-ona, qarindoshlarning nufuzi kamayadi. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchi rivojida yetakchi bo‘lgan o‘quv faoliyati o‘qituvchi shaxsi va munosabat uslubining ahamiyati juda katta. O‘quvchining maktabdagi muvaffaqiyati keyingi psixik rivojlanishi va shaxsiy shakllanishida muhim o‘rin tutadi.

Mavqeini yo‘qotishdan qo‘rqadi

Sakkiz yoshdagi holat

2- sinf o‘quvchisi ustози qarashlaridan yo‘naltirish kutadi. Bolalar bilan do‘st tutinadi. Bilimlarini hayotda qo‘llay boshlaydi. Biroz mustaqil bo‘lishga urinadi. Vazifalarini kattalar ko‘magida ado etishga intiladi.

8 yosh o‘quvchi o‘zini oila, maktab, sinfning to‘laqonli a‘zosi deb his qiladi. Endi uning har joyda o‘z o‘rni bor. Bu mavqeini yo‘qotib qo‘yishdan qo‘rqadi va o‘qish uchun barcha talablarni bo‘yniga oladi. Qiyinchiliklarni yengish uchun irodasini charxlaydi. Olaylik, besh banddan ortiq she‘r yodlashni mashaqqat deb biladigan bola o‘n bandni yodlashga o‘zini majburlay oladi. O‘z o‘rnini topish uchun jon-jahdi bilan kurashadi.

Psixolog Ra‘no Rahimova 8 yoshlilarni shunday ta‘riflaydi:

— Bu davrda bolaning «Men shuni xohlayman» motividan «Men shuni bajarishim kerak» motivi ustunlik qiladi. Birinchi sinfdagi ruhiy zo‘riqish o‘rnini irodaviy faollik egallaydi. Jummalarni murakkab grammatik tizimda tuza oladi. Biroq nutqiga boshqalar e‘tiborini tortish mayli unchalik kuchli bo‘lmaydi. Yozma nutqi shakllanib, to‘g‘ri tuzish va yozishga ma‘lum talablar qo‘yilgani, so‘zlar qanday

eshitilsa, shundayligicha yozilmasligini biladi. Unda ijod istagi tug‘iladi. Biroq mustaqil ijodiy ish bajarishga qiynalgani uchun kattalar ko‘magi zarur. Aql-idrok, sezgirlik, kuzatuvchanlik, eslab qolish, esga tushirish, hisoblash malakalari rivojlanadi.

«Men to‘polonchi emasman»

To‘qqiz yoshdagi holat

O‘qituvchining nazaridan qolmaslikka intiladi. Sinfdoshlari orasida tayin do‘stlari bo‘ladi. O‘rganayotganlari kundalik hayotda kerak bo‘lishini anglaydi. Vazifalarni mustaqil bajara oladi. O‘quvchilik burchlarini sekin-asta tushunib yetadi.

3- sinfdagi o‘zini ancha dadil his qiladi. Alohida qobiliyatini namoyish etishga urinadi. Jamoadagi o‘rnini mustahkamlash uchun o‘z qiziqishlari, iqtidorini oshkor qila boshlaydi. Bilimi kengaygan sari o‘qishga munosabati kuchayadi. Ijodiy izlanishda ham mustaqillashadi.

— Ayni yoshdagi bola idroki aniq va ravonligi bilan avvalgi davridan farq qiladi, — deydi Toshkent shahar Chilonzor tumanidagi 281- maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi Nigora Azimova. — Sinchkovlikka o‘rganadi. Ota-onasi, yaqinlari, atrofdagilar unga yosh boladek emas, balki o‘z vazifalari, majburiyatlari bor, o‘z xususiyatlariga ko‘ra hurmatga sazovor shaxs deya munosabatda bo‘lishlarini istaydi. O‘z-o‘zini boshqarish malakasini egallay boshlaydi, vaziyatga qarab ish yuritadi. O‘ziga baho bera oladi. «Men yaxshi bolaman» yoki «Men to‘polonchi emasman» kabi fikrlarini isbotlashga urinadi. Yana bir xususiyati, faqatgina o‘z fikrini bayon etibgina qolmay, suhbatdoshining diqqatini o‘ziga jalb qilishga ham urinadi.

O‘nga kirding — songa kirding

10 yoshdagi holat

O‘qituvchining har bir qarashidan ma’no uqadi. Chin do‘stlari bo‘ladi. Muvaffaqiyatlarga bilim orqali erishish mumkinligini tushunib yetadi. Yanada mustaqil fikrlaydi, qobiliyati nimalarga qodirligini atrofdagilar e’tiboriga havola etgisi keladi. Faol o‘quvchilik pozitsiyasi shakllanadi, maqsadlari aniqlashadi.

— 10 yoshli o‘quvchi mustaqilligi, berilgan mavzuni anglashi, fikrini bayon etish uchun material to‘plashi, ulardan asosiysini ajratishi, materialni ma’lum ketma-ketlikda bayon etish, reja tuzish malakasi shakllangani bilan ajralib turadi, — deydi Farg‘ona viloyati Toshloq tumanidagi 4- maktabning boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi Zilola Asqarova. — Mazmunga mos so‘zlar bilan jumla tuzadi, tinish belgilariga ko‘ra ifodali o‘qiydi, xatolarini tuzata oladi. Soatlab yolg‘iz holda sevimli mashg‘uloti bilan shug‘ullanishi mumkin va shu asosda mehnatsevarlik va

mustaqillik fazilatlarini shakllanadi. Bu esa ixtiyoriy diqqat turg'unlashganidan dalolat. Mehnati mahsulidan zavqlanadi. Liderlik qobiliyatini namoyon etadi.

Xulosa qilib aytganda, har qanday holatda ham anglashga bo'lgan faol qiziqish faoliyat manbaiga aylanadi, natijani baholash yangi mazmun-mohiyatga ega motivlar shakllanishi hamda yangi maqsadlar qo'yilishiga asos bo'ladi. Shaxs voyaga yetgani sayin motivlari tuzilmasi murakkablashib, takomillashib, tartibga tushadi hamda o'zaro bog'liq shakli hosil bo'ladi. Bolaning, umuman aytganda, o'quvchilarning salohiyati turlicha. O'z imkoniga mos talab qo'yilsa, zo'riqmasdan, qobiliyatlari sekin-asta kurtak ocha boshlaydi. Agar o'quvchida yoshiga munosib ko'nikmalar shakllanmagan bo'lsa, ular bilan ishlashda yanada ziyraklik, izchillik va sabot ko'rsatishga to'g'ri keladi. Chunki mutaxassislar fikrlarilaridan ham anglashilib turganidek, har bir o'quvchida o'ziga yarasha qobiliyat va iqtidor mujassam. Ularni kashf etib, foydali hayotga yo'naltirish uchun esa barcha birday mas'uldir!

Shu tariqa, shaxsning yetukligi faoliyatlar, shaxsiy xususiyatlarni namoyon etuvchi motivlar tizimini boshqarish, uning ehtiyojlari asosida amalga oshadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida bolada o'qishga bo'lgan motivatsiyasining shakllanishi, eng avvalo, shaxsning ichki ehtiyojlari orqali amalga oshishi mumkin. Yana shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, o'quv motivini to'g'ri shakllantirish o'qituvchidan ham katta mas'uliyatni talab etadi. Uning qanchalik ziyraklik va zukkolik bilan ish olib borishi o'quvchilarda o'qishga bo'lgan munosabatini aks ettiradi.

So'zimni taniqli psixolog Maslouning fikri bilan yakunlamoqchiman: "Tashqi o'qish jarayoni — bu shunchaki yana bir bilimni o'zlashtirish yoki yangisini o'rganishdir. Bilim sohasida eng zukko bilimdon bo'lish esa inson imkoniyatlariga va ichki intilishiga bog'liqdir. Keyingi har qanday o'qish, o'rganish yo'lidagi ta'limiy maqsadlar — bu insonni kelajakda kim bo'lishini belgilovchi kasbiy faoliyatiga ko'maklashish yo'li va usulidir".

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori". Toshkent. 1997.
2. G'oziev E.G. "Pedagogik psixologiya asoslari". Toshkent. 1997.
3. V.Karimova. "Psixologiya". Toshkent. 2000.
4. G'oziyev E.G. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi). T., O'qituvchi, 1994.
5. Davletshin M.G., Do'stmuxamedova Sh.A., To'ychiyeva S.M., Mavlonov M. "Yosh davrlari va pedagogik psixologiya". T.: TDPU, 2004 y.
6. Ibragimov X.I., Yo'ldoshev U.A., Bobomirzayev X. "Pedagogik psixologiya". T.: 2010 y.
7. www.ziyonet.uz
8. www.google.ru